

INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLİYALASHTIRISHDA TIJORAT BANKLARINING O'RNI

Z.A.Boykulov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonidagi xarajatlar va investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdagi tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlar hamda ularning xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Investitsiya loyihalari, tijorat banklari, moliya institutlari.

Bugungi kunda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Iqtisodiyotning real sektoriga jalb qilinayotgan investitsiya loyihalarini moliyalashtirish deganda, investitsiya loyhasini ishlab chiqish, uni amaliyotga maqsadli tadbiq etish, ya'ni loyihani amalga oshirish va ekspluatatsiya qilish, shuningdek, monitoringini olib boorish xarajatlarini qoplash uchun optimal investitsiya resurslarini shakllantirish va ularning hisob-kitoblarini chiqarish hisoblanadi.

O'zbekistonda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish asosan tijorat banklari, byudjet mablag'lari va byudjetdan tashqari fondlar mablag'lari hisobiga amalga oshirilib, yangi zamonaviy asbob-uskuna keltirishga, qurilish va ta'mirlash-montaj ishlariga, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishga hamda eksportga mo'ljallangan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga mo'ljallangan obyektlar qurishga yo'naltirilgan. Shu bilan birga yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun chet el investitsiyalari va xorijiy moliya institutlarining kredit liniyalari hisobiga to'g'ridan to'g'ri moliyalashtirishni tashkil etish lozimdir. Bu esa o'z navbatida kimyo va neft-kimyo sanoatida aktiv investitsiya siyosati olib borishni taqozo etadi.

Umumiy olganda, investitsiya resurslarini shakllantirishni uchta guruhga bo'lish mumkin:

- o'z mablag'lari;
- qarz mablag'lari;
- jalb qilingan mablag'lar.

Korxonalar investitsion loyihalarni qabul qilishi uchun ko'pchilik hollarda ularning o'z ichki mablag'lari yetishmaydi. Shuning uchun tijorat banklari qarz mablag'lari jalb qilinadi. Investitsiya loyihalariga qanchalik ko'p mablag' sarflansa undan kutilayotgan sof foyda me'yori ham shunchalik kamayib boradi. Shu bilan birga, investitsiya loyhasiga sarflanadigan korxonalar ichki mablag'lari hisobiga kutilayotgan sof foyda me'yori ham shunchalik yuqori bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, xarajatlar va foydalilikni taqqoslash orqali kutilayotgan sof foyda me'yori qarz foizlari miqdori bilan tenglashgunga qadar investitsiya loyihalariga tegishli mablag'lar ajratiladi. Shunga ko'ra, qarzlarning bo'yicha foizlar miqdori o'zgarishi bilan investitsion xarajatlar o'zgaradi va turli hajmdagi investitsiyalarga kapital qo'yishda qarz foizlar miqdori ham belgilovchi omillardan biri hisoblanadi. Biroq boshqa omillar ham borki, ular investitsiya loyhasini moliyalashtirishga bo'lgan egri talab o'zgarishiga sabab bo'ladi. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi: investitsiya darajasi o'zgarib turishi; investitsion loyihaga sarflanadigan xarajatlar; texnik xizmat ko'rsatishlar qiymati; texnologik o'zgarishlar; kapital qo'yilmalar va ishlab chiqarish quvvatlari zaxiralari; soliq siyosati omillaridir.

Ular ta'sirida kutilayotgan sof foyda me'yori oshishi yoki kamayishi tufayli investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga bo'lgan talab ham o'zgarib turadi.

Hozirgi kunda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning yangi usuli sinditsirlashtirilgan kreditlash (sindikatga uyushgan bir necha kreditorlarning kreditlari majmui)

paydo bo'ldi. Iqtisodiy adabiyotlarda bu so'zning aniq atamasi yo'qligi sababli, ko'pchilik hollarda moliyalashtirishning bu turini sindikatlashtirilgan kredit deb ham ataladi.

Sindikatlashmoq, sindikat tuzib birlashmoq ma'nosini bildirib, investitsiyalarni moliyalashtirish tizimida yirik investitsiya loyihalarini birgalikda moliyalashtirishni tashkil etish usullaridan birini anglatadi. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda sindikatlashtirilgan kreditning asosiy xususiyati shundan iboratki, bunda bir necha kreditorlarning mavjudligi, moliyalashtirish uchun berilgan kredit summasi va u bilan bog'liq risklarning ishtiroki kreditorlar o'rtasida taqsimlanishidadir.

Investitsiya loyihalarni moliyalashtirishda sindikatlashtirilishi mumkin bo'lgan kreditlarga loyihaviy moliyalashtirish ham kiradi. Loyihaviy moliyalashtirishda kreditni qaytarishning manbai bo'lib, loyihani amalga oshirish natijasida olingan foyda hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda yirik investitsiya loyihalarini ro'yobga chiqarish, faqatgina maqsadli moliyalashtirilgandagina samarali amalga oshirilishi mumkin. Maqsadli moliyalashtirish kredit resurslaridan foydalanishdagi o'sha javobgarlikni bartaraf etadi.

Maqsadli moliyalashtirishning afzalligi shundaki, bunda kreditor nafaqat qarz resurslarini taklif qiladi, balki ularni qulay shartlarda tovarlar bilan ta'minlaydi.

Moliyaviy globalizatsiya davrida investitsiya loyihalarini xalqaro kreditlash jarayonida loyihaviy moliyalashtirish tobora samarali moliyalashtirish shakli bo'lib kelmoqda. Loyihaviy moliyalashtirish deganda odatda bank tomonidan investitsiya loyahasini moliyalashtirishdagi maxsus kreditlash turi tushunilib, bunda regressiz yoki qarzdorga bo'lgan kreditning chegaralangan regressida yirik investitsiya loyihalarini maqsadli moliyalashtirish tushunilib, bunda qarz oluvchining to'lov majburiyatlarining ta'minoti bo'lib, mazkur loyiha faoliyatidan olgan daromadlari hamda bu loyihaga taalluqli aktivlar hisoblanadi.

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda loyihaviy moliyalashtirishning turli sxemalari asosida investitsiya loyihalari amalga oshiriladi. Bulardan biri "Yevro tunel" investitsiya loyahasini moliyalashtirishdir. Bu investitsiya loyahasiga asosan Buyuk Britaniyani Yevropa kontinenti bilan bog'lab, sof xususiy sektorlarning investitsiyalariga barpo etilgan va loyiha qiymati 7 mlrd funt sterlingni tashkil etgan. Ushbu loyihani amalga oshirishda 198 ta bank o'z mablag'lari bilan ishtirok etgan.

Investitsiya loyihalarini uzoq muddatli moliyalashtirishda ko'pchilik loyihani moliyalashtirishning sindikat kreditlari shakliga zarurat sezmoqda. Bunda kredit bitimi shartlarini tashabbuskor bank o'rnatadi va u boshqa banklarni bu loyihani moliyalashtirishda ishtirok etishni taklif etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonuni, 2014-yil 9-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 11-apreldagi "To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-yanvardagi "Investitsiya va tashqi savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
4. Mustafakulov Sh. Investitsion muhit jozibadorligi. Ilmiy-amaliy qo'llanma. T. 2017
5. Xashimov A.A., Majidov Sh.A., Muminova N.M. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish: O'quv qo'llanma. T.: Sharq, 2014. 247 b.